

T 179 20. E 143/18/1.
1932

ÚJSZÖVETSÉGI FÜZETEK

SZERKESZTI ÉS KIADJA Dr. ERDŐS KÁROLY
EGYETEMI NY. R. TANÁR, DEBRECEN, EGYETEM

FÜZET

1937

TARTALOM: Az újszövetség magyar fordításai a reformáció óta.
1—7. — Az újszövetség fordításának alapelvei példákkal. 7—21
— Ecsedi Aladár: A legnagyobb apostol. 21—23.

Az újszövetség magyar fordításai a reformáció óta

Ebben a rövid összefoglalásban csak azokról a fordításokról lesz szó, amelyek önállóan jelentek meg, illetve maradtak ránk. Nem említem tehát azokat, amelyek írásmagyarázattal kísérve láttak napvilágot.

Az újszövetség egyes részeinek magyar nyelven nyomtatásban világ elé bocsátásával a XVI. században próbálkoztak eleink. Ilyen munka a *Komjáthy Benedek Epistolae Pauli Lingva Hungarica Donatae*. Az Zenth Paal leveley magyar nyelven, amely 8° alakban az 1533. évben látott napvilágot Krakkóban. Mindmáig az első teljes nyomtatott magyar könyv. Facsimile kiadása megjelent Budapesten 1883-ban.

A másik munka *Novum Testamentum seu quattuor evangeliorum volumina lingua Hungarica donata, Gabriele Pannonio Pesthino Interprete. Wj Testamentum magyar nyelven. 1536. Szintén 8° alakú. Facsimile kiadása megjelent Budapesten 1895-ben.*

Mindkét munka készítői általános vélemény szerint a Vulgatából fordítottak; szerintem azonban bizonyos, hogy Pesthy Gábor az Erasmus latin fordítását használta, Komjáthy pedig egybevetette a Vulgatát az Erasmus fordításával. Pesthy fordításában a lapszélén kevés jegyzet található. Komjáthynál a jegyzeteket a zárójelbe tett szinonimák nagy száma pótolja.

Az egész újszövetséget magyar nyelven legelőször *Johannes Sylvester Pannonius* ajándékozta nemzetünknek, *Vy Testamentū Mag'ar* nélvē, mell'et az Görög és Diak nélvől vyonnan fordýtank, az Mag'ar nípnek Kereszt'en hűtben valo ippūlisire. 1541-ben Újszigeten nyomult 4° alakban gót betűkkel. Bár hivatkozik a görög szövegre, mégis igen hatása alatt áll az Erasmus latin fordításának. Második kiadása 1574-ben jelent meg Bécsben sok nyomdahiával. Mindkét kiadás ritka.

Az egész biblia fordítását tervbe vevő *Heltai Gáspár*, társaival együtt kiadta a teljes Újszövetséget ezen a címen: *A Jesus Christusnac Wy Testamentoma Magyar nyelwre fordítatot, a' régi igaz es szent kőnyvekből.* Az együgyű iámbor Keresztyéneknek vigasztalásokra és épülésekre. Colosvarot MDLXII. 4° alakú szép nyomású munka. A fordítás latin és görög szöveg után készült, de kimutatható a Luther fordításának a hatása is. A címlapja 1562-ből való, a munka már 1561-ben készen volt.

Emlékezetben maradt, hogy *Melius* is kiadta újszövetség fordítását *Novum Testamentum in hungaricam lingvam conversum editumque Szegedini MDLXVII.* 4-rét 604 lapon. Ebből a műből ma egyetlenegy példány sem ismeretes.

Melius fordítása után jött *Félegyházy Tamás* debreceni lelkipásztor műve: *Az mi Urunk Jézus Krisztusnak uj testamentoma, avagy frigye, görög-ből magyar nyelvre fordítatott és nyilván való értelemmel némely nehéz helyeken rövideden megmagyaráztatott Félegyházy Tamás debreceni prédikátor által.* Debrecenben 1586. Szép kiállítású, a szöveg mellett apró betűs bő jegyzetek vannak minden lapon. Új kiadása 1609-ben jelent meg Hodászi Lukács újabb jegyzeteivel. Ebből a kiadásból azonban egyetlen példány sincs ma.

A XVI. századbeli újszövetségi fordítások sorát *Károli Gáspár* zárja be *Az mi Vrvnk Jesus Christusnac wy testamentoma.* MDXC. ívrét. A lap szélén apró jegyzetek vannak, a címlappal szemben pedig Jézus Krisztus nemzetségének táblája. Ez az „öreg“, vagy „rég“, mondhatnók „eredeti“ *Károli* fordítás, a „*Vizsolyi biblia*“, amely több-kevesebb módosítással közbibliája lett a magyar nemzetnek 1905-ig.

A XVII. században a *Károli* újszövetségnek négy jelesebb revíziója jelent meg, ú. m. : 1608-ban

Szenci Molnár Albert kiadásában Hanauban, ugyan-
csak az ő kiadásában. 1612-ben Oppenheimban,
1660-ban a *Váradí Biblia*, és 1685-ben *Misztótfalusi*
Kiss Miklós kiadásában Amsterdamban.

Ezek mellett új fordítás a *Káldi György* jezsuita papé, aki 1626-ban Bécsben adta ki a teljes szent-
írást s benne külön címlap nélkül az újszövetséget.
Az újszövetség után Manassé imádsága és Esdrás
harmadik és negyedik könyve olvasható. Ezt követi
az idegen szavak magyarázata, majd bibliai lajstrom,
amely 32 lapon kisebbszerű bibliai szótár, végül
Oktató Intés 44 lapon, amely *Károli Gáspár* for-
dításával foglalkozik. A Káldi fordítása még két teljes
kiadást ért, 1732-ben Nagyszombatban, 1782-ben
Budán. Ezek végéről az Oktató Intés-t elhagyták.
Lukács evangéliomát külön lenyomatta belőle a
Brit és Külföldi Bibliatársulat 1931-ben a római
katholikusok használatára.

A XVII. században volt a fordítása, bár a
XVIII.-ra esik a megjelenése a *Komáromi Csipkés*
György (1628—1678) bibliájának, amely 1718-ban
került ki a sajtó alól, bár címlapján 1685 látható.

A XVIII. században jelent meg *Torkos András*
győri evang. lelkész fordítása, amelyet Wittenberg-
ben nyomtak 1736-ban előljáró beszéddel, a végén
imádságokkal és a *Szeniczei Bárány Györgyé*, amely
Laubanban 1754-ben látott napvilágot a fordító
névének megnevezése nélkül, előljáró beszéddel,
lapalján jegyzetekkel, a fejezetek végén „Haszonra-
fordítás“-sal. Sem az egyik, sem a másik fordítás
nem keltett nagyobb visszhangot.

Teljesen hatástalan maradt a *Besnyei György*
madari református lelképásztor, mátyusföldi espe-
res fordítása 1737-ből, mivel ez a munka mind máig
kéziratban van a debreceni kollégium anyakönyv-
tárában negyedrétt alakban, igen szép kézírással,
vaskos bőrkötésben.

Megemlíthető még ebből a századból a Károli
bibliának *Pethe Ferenc* által sajtó alá rendezett és
néhol javított kiadása 1794-ből Utrechtben.

A XIX. század a revideálások százada volt.
A protestánsok is, a római katolikusok is érezték,
hogy frissíteni kellene az archaikussá váló Károli,
illetve Káldit. Ebben a tekintetben a rómaiak voltak az
elevenebbek és termékenyebbek. Jobban érezték a
biblia hiányát, mint a Károli bibliához hozzászokott

s azzal eléggé ellátott protestánsok. Megjelenik a „Szentírás, vagyis az új szövetségnek szent könyvei. Magyarúl Káldi György után A Közönséges Diák fordításból az eredeti Görög Betűre figyelmeztető jegyzetekkel. *Négyesi Bárány Szepey Ignácz* pécsi püspöknek felügyelése alatt. Posonyban 1834-ben két kötetben, 8°. A második kötet végén 59 lapon „az Újszövetségi Szent Könyvekhez betűrendi Mutatósorozat“ van. Ez a munka 1851-ben *Szabó József* esztergomi áldozópap s nagyszombati hittanár átdolgozásában jelent meg Pesten 4°. Újabb átdolgozása volt a régi Káldi-féle szövegnek az, amelyet *Bartakovics Béla* egri érsek megbízásából *Tárkányi B. József* egri áldozópap, egykori plébános végzett és adott ki ezzel a címmel: Az Ó és Újszövetségi szentírás a Vulgata szerint figyelemmel az eredeti szövegre. Káldi György fordítása nyomán jegyzetekkel átdolgozva az apostoli szék jóváhagyásával Egerben 1865. negyedréti alakban. Ez az átdolgozás második kiadásában 1892-ben, harmadik kiadásában 1915-ben jelent meg az ószövetséggel együtt. Csakis az újszövetségi rész 8° alakban rövid jegyzetekkel 1865-ben Egerben és csupán az újszövetségi történelmi könyvek képekkel 8° alakban 1904-ben Budapesten.

A protestánsok részéről a XIX. században egy Károli revízió volt, amelyet *Győry Vilmos, Menyhárt János és Filó Lajos* készítette s amely első ízben 1878-ban jelent meg a Brit és Külföldi Bibliatársulat kiadásában, de azután is még többször, így 1905-ben is 16° alakban, ami okot adott arra, hogy az 1905-ben revideált kiadással összeavartassék.¹ Ebből az átdolgozásból *Menyhárt János* külön kiadta Az Apostoli leveleket újabb átdolgozásban (Debrecen, 1886).

A XIX. századnak egyetlen önálló bibliafordítása a *Kámory Sámuelé*, amelynek újtestamentomi része Pesten, 1870-ben jelent meg ívrét alakban. Ez a fordítás az eredeti görögből készült, de erősen hatása alatt áll a nyelvújításnak, ami miatt néhol nehezen érthető.

A XX. század emberei belátták, hogy a régi kiadás revideálása csupán félmunka, csak tákolás, épen ezért kezdett meggyökeresedni a közéletben az új fordítás óhaja. Másfelől a régi fordításokban

¹ *Erdős K.* Átdolgozott (revideált) újszövetségünk nem egységes. Közlöny XL. (1909—10.) évfolyam 109—113. és 128. l.

és százados használat folytán a hívek körében élő ősi mondások, mint eltéphetetlen gyökérszálak, nem akartak elszakadni a reformáció talajától. Innen magyarázható, hogy bár az új fordításoknak díszes sora áll előttünk e század első három évtizedében, mégis közülök nem egynek címlapján ott van a régi név.

Mint revideált kiadás jelent meg, de bátran tekinthető új fordításnak az a szöveg, amelyet a Brit és Külföldi Bibliatársulat adott ki legelőször ezzel a címmel „Új testamentom azaz : a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új szövetsége. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Az eredeti szöveggel egybevetett és *átdolgozott kiadás*. Budapest, kiadja a Brit és Külföldi Biblia-társulat, 1905.“

Ezt követi az a kevésbé ismert újszövetségi fordítás, amelynek címe „Új-szövetségi szentírás a Vulgata nyomán fordította és magyarázta *P. Soós István* kármelita.“ A budapesti kármelita rendház adta ki 1911-ben 16° alakban 714 lapon. Végül van az ünnepekre szóló „Szentírási szakaszok jegyzéke“ és három térkép. A fordítást három előszó vezeti be. Ezenkívül minden szentirat előtt bevezetés van és a lapok alján rövid jegyzetek olvashatók. Mint általában minden fordítás, amely csak a Vulgata alapján készül, ez sem számíthat arra, hogy tudományos szempontból a pusztá megemlékezésnél többre érdemesítsük.

Az eredeti nyelvből fordítók közül *Dr. Masznyik Endre* az, aki a reformáció négyszázados jubileumára kiadta az evangéliomokat Pozsonyban, 1917-ben. Címe : „Új testámentom azaz : Istennek új szövetsége a mi Urunkban a Jézus Krisztusban. A reformáció négyszázados örömnepére magyar nyelvre fordította *Dr. Masznyik Endre* theol. akadémiai igazgató-tanár. Első kötet *Evangéliom Pozsony*. A fordító saját kiadása 1917.“ A 273 lap után Szótár van az „Evangéliom“-hoz, az idegen szavak rövid magyarázatával.

Ugyancsak 1917-ben, Budapesten adta ki a Jelenések könyvének fordítását *Szimonidesz Lajos* ezzel a címmel : *A világ vége*. A János látomásairól szóló könyv. 16°, 51 lapon.

Érdemes munka : „Az új szövetség fordította *Czeglédy Sándor* Győr, 1924. A fordító kiadása.“ Kétlapnyi előszó után adja az újszövetség könyveit s végül a tartalomjegyzéket.

Czeglédy sikerén és a róla elhangzó buzdító

kritikán fellelkesülve, *Masznyik* Endre kibocsátotta teljes újszövetségi fordítását, amelyben revízió ment keresztül az 1917-ben megjelent szöveg. Ebben a fordításban már nem függetleníti a szövegét a múltól, amint mutatja a címlap is: „Új testamentom vagyis a Jézus Krisztusban, a mi Urunkban kötött Új szövetség szent írása. Károli Gáspár nyomán az eredeti — görög — szövegből fordította, bevezetéssel és szótárral ellátta *Dr. Masznyik Endre* Budapest. A fordító kiadása, 1925.“ Minden egyes könyv előtt van ismertetés a könyv írójáról és eredetéről.

Nem telt el két év, az esztergomi érsek engedélyt adott 1927-ben annak a munkálatnak I. kötete kiadására, amelynek címe „Újszövetségi szentírás a Vulgata szerint Káldi György S. J. fordítása nyomán, tekintettel az eredeti szövegre, átdolgozta, bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta a *Szent István-Társulat Szentírás-Bizottsága*.“ Két kötet. Kis 8°. A második kötetre 1928-ban adtak engedélyt. Ennek a két kötetes és bőven jegyzetelt munkának a szövegét kis 16° alakban kevesebb jegyzettel, apróbb betűvel 1928-ban kinyomták és kötve 1 P-s árban közrebocsátották a revideált Károli-féle fordítás ellen-súlyozására. Ma már százezer példányszámban forog közkézen. Ugyancsak ez a fordítás megjelent Budapesten folio alakban a Palladis R. T. kiadásában. Ez a szöveg tudományos és kritikai szempontból az egyedül helytálló római katolikus magyar fordítás.

Ugyanebben az időben jelent meg Márk evangéliomának fordítása: „A Márk szerint való szent evangélium őseredeti alakjára visszaállítva az eredeti hellén nyelvből magyarra fordította *Kecskeméthy István*. Kolozsvár, 1927.“ 8°, 48 lap. Jellegzetessége, hogy a szövegben a ritmust akarja érzékeltetni.

1929-ben megint újabb fordítás jelent meg ezzel a címmel „Újtestamentom vagyis Újszövetség görög eredetiből fordította *D. Raffay Sándor*, Budapest. A Luther-Társaság kiadása, 1929.“ 8°. A végén 30 lapon Tudnivalók címmel főképen általános izagógikai ismeretek olvashatók.

Czeglédy Sándort időközben megbízta a Brit és Külföldi Bibliatársulat, hogy fordítását nézze át és rendezze sajtó alá 16° alakban. Így jelent meg ez 1930-ban ezzel a címmel: „A mi Urunk Jézus Krisztusnak új testamentuma. Budapest, Brit és Kül-

földi Bibliatársulat, 1930.“ Csak a szöveget adja, végén térképeket közöl.

Az újszövetség magyar fordításai sorát ez idő szerint az a 16° alakú munka zárja be, amelyiknek a címe ez : Új testamentom azaz : a mi Urunk Jézus Krisztusnak új szövetsége magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. A bevett hellén szöveggel (textus receptus) egybevetette és átdolgozta *Kecskeméthy István*. Kiadja a Skót Nemzeti Biblia-Társulat.“ Év nélkül jelent meg 1930-ban. A Márk evangéliomának fordítása nem azonos a fordító által 1927-ben kiadott szöveggel.

Hornyánszky Aladár Pozsonyban, 1936-ban : Fordításrészletek az Újszövetségből címmel két füzetet adott ki. Az első füzetben 1. Thess. és a Zsidókhoz írt levél van, a másodikban a Római levél. Ugyancsak 1936-ban megjelent a Brit és Külföldi Bibliatársulat által kiadott *próbafüzet* egy újabb revízióról. Ennek újszövetségi részében a Lukács evangéliuma, a 2. Kor. és a Jel. 1—4. része olvasható.

Nem érdektelen összegezni, hogy	
a XVI. században	5
a XVII. században, nem véve ide a Komáromi Csipkés fordítását	1
a XVIII. században a Komáromi Csipkésével együtt	4
a XIX. században mindössze	1
a XX. században, bár 3 a Károli, 1 a Káldi nevét is viseli	8
	<hr/>
	összesen tehát 19

a teljes magyar újszövetségek száma, amelyek közül 16 protestáns eredetű, 3 római katolikus.

Részleges revízióval találkozunk

a XVII. században 3-mal,	
a XVIII. „ 1-gyel,	
a XIX. „ 4-gyel,	
	<hr/>
összesen 8-cal,	

amelyek közül 3 római katolikus a XIX. századból.

Részletfordítás van

a XVI. századból 2,	
a XIX. „ 1,	
a XX. „ 5,	
	<hr/>
összesen 8.	

Az újszövetség fordításának alapelvei példákkal

Mivel a bibliafordítás ügye ma nagyon időszerű, legyen szabad elmondani szerény nézetemet.

I. A fordításnál első kellék, hogy **hű** legyen. Ahhoz, hogy valamely fordítás hű legyen, sok minden szükséges.

a) Az *eredeti nyelvből* történjék a fordítás, az újszövetségnél a görög *κωνή* szövegből. Ha a magyarban tizenkilenc teljes és nem kevés részletfordítás van, elképzelhető, hogy angolban és németben sincs másként. És ha vannak jó oldalai a magyar fordításoknak, nem látnak hiányt ebben a másnyelvűek sem. Mindazáltal nagy tévedés lenne akármelyik másnyelvű fordítást és nem az eredeti görög szöveget venni alapul a magyarra fordításnál. Pedig ebbe a hibába hajlandó beleesni olyan is, aki például elítéli a Vulgata lefordítását.

b) Legyen a hű fordítás alapos *nyelvtudáson* nyugvó. Nem elég a nyelvtani ismeret és a szótár kezelése. Ismerni kell a nyelv szellemét, a kifejezési módokat, a szavak különböző jelentését és a megfelelő jelentés használatát. Amilyen természetes követelmény ez, époly könnyen, ha nem is gyakran, vétenek ellene.

c) A *κωνή* tudása mellett — szokatlan talán, hogy megemlítem — elengedhetetlen feltétel a *magyar nyelv teljes készsége*. Akinek nyelvérzéke meg van vesztegetve: akár nemzetközi nyelv elhomályosulással, akár a grammatika, stilisztika és retorika felületes alkalmazásával, akár a mindenképpen népiesre törekvéssel: annak fordítása egyes helyeken akkorákat zökken, hogy a szentírás minden kenetéről és áhitatáról megfeledkezik az olvasó. Nagy haszonnal jár *a régi magyar bibliafordítások tanulmányozása is*.

d) A magyar nyelv teljes szókincse kiválogatásánál álljon őrt a *theologiai képzettség*. Az újszövetség fordítóját nem lehet elképzelni theologiai alaptudás nélkül. Minthogy azonban az élet mutat olyan eseteket, amelyek az emberi képzeletet meghaladják: nyilvánvaló, hogy a theologiai tudással nem bíró újszövetségi fordító nem egyéb olyan

grammatikus tudással bíró embernél, aki egyik nyelv szavainak jelentését a másik nyelven elmondja, a szavak mélyebb értelmére való tekintet nélkül.

e) Mivel az ismeret akárhányszor felfuvalkodottá tesz (1Ko 8₁), ezért a theologiai képzettség és a nyelvtudás önhittségét mérsékelje a kellő határok közé a hit. Ha hit nélkül lehetetlen Istennek tetszeni (Zsi 11₆), époly lehetetlen Isten beszédét hit nélkül tolmácsolni. Ez a hit igazítja el a hívő bibliafordítót azokon a helyeken, ahol a sátán incselkedése folytán hajlandó lenne magát a tudomány mártírjaképpen feltüntetni. Ha a kétséges helyeken a hit szeméit elvakítja a fordító s csak a testi szeméi után megy: esetleg igazolja széleskörű tudását, de lényegében megtagadja az igazi tudományt. Mert az az ismeret, amelyik nem épít, csak tudás; a tudás, ha épít: tudománnyá magasztosul.

f) A hit nem rak békókat a fordítóra, sőt szárnyakat ad az igazi, felemelő *szabadságra*. Szabadnak is kell lenni annak, aki hű fordító akar lenni. A szabadsága pedig abban nyilvánuljon, hogy ne kösse semmiféle földi tekintély, semmiféle betű. Menjen a hit által sugallt lélek szerint, amely megelevenít (1Ko 3₆). Ezt az evangéliumi szabadságot minden vonalon érvényesíteni kell a fordítónak, de különösen akkor, amikor a szöveghűség elve jön szóba.

g) A bibliafordításnál általában azt szokták mondani, hogy legelső kellék a *szöveghűség*. S íme a hű bibliafordítás feltételei felsorolásánál viszont én utolsónak hagytam a szöveghűséget, de nem azért, mintha legcsekélyebbnek tartanám, hanem azért, hogy túlsokra ne becsülje senki.

A szöveghűségnél ugyanis első kérdés az, hogy melyik az a *szöveg*? Mert az újszövetségnek, eredeti nyelvén, rengeteg sokféle kiadása van. Reuss Edének Braunschweigban, 1872-ben megjelent Bibliotheca Novi Testamenti Graeci című alapos és gondos munkája 1870-ig 584 kiadást ismer. Hall H. Izsák pedig Schaff Fülöp A companion to the Greek testament and English version New-York 1883, 41896 című mű első függelékében a 498—519. lapokon 738 kiadást sorol fel 1870-ig, 1870 és 1882 között 78 kiadás megjelenését jelzi. Pedig azóta is hány és hányféle jelent meg?

Ezeokról egy kis kitéréssel megemlítem, hogy a világ eleibe bocsátott első görög nyelvű újszövetség

Erasmus Novum Instrumentum című editiója volt 1516-ból, amely második kiadásától (1519) a Novum Testamentum nevet viseli. Erasmus görög szövegét nyomtatásban megelőzte, de közrebocsátásban csak 1520-ban követte a spanyolországi *Complutumban* (Alcalá de Henares) nyomtatott szöveg. E kettőből állított össze *Stephanus* Róbert fia *Henrik* 1546-ban egy görög szöveget, amelynek negyedik kiadásában, 1551-ben a versekre való osztás legelőször látható. Ezek az első kiadások az újabbkeletű kódexek nyomán készültek.

Idővel egyre több és régibb kódexet dolgoztak fel a szöveg kiadásoknál, míg aztán 1633-ban a Leydenben működő *Elzevir* nyomdából kijött egy csinos kiadvány, amelynek előszavában többek között ez olvasható: *t e x t u m ergo habes nunc ab omnibus receptum: in quo nihil immutatum aut corruptum damus.* Ez a szöveg a közismert *Textus receptus*, amely nagy általánosságban alapjául szolgál azóta minden olyan bibliafordításnak, amely egyházi használatra készül. Tekintélye különböző időkben különböző volt. Néha csalhatatlan jellegűnek tartották, mások egyházi és szövegkritikai szempontból végtelenül károsnak minősítették². Kétségtelen, hogy a legutóbbi század textualis criticismusa túlhaladottá tette a *textus receptus seu recepta lectio* szövegét, a benne levő szentírat complexus azonban annyira elfogadottan hozzátartozik minden versével együtt ahhoz, amit teljes újszövetségi szentírásnak tartunk, hogy annak megcsonkításába nem mehet bele egyetlen bibliafordító sem, akinek célja az is, hogy építsen. Ezért veszi alapul nálunk a *rev. Károli* és *Masznyik*³, hivatkozik rá, címében is, *Kecske-méthy* és nem mellőzte mereven *Raffay*⁴. De így van ezzel *Czeplédy* 1-et kivéve minden e századbéli fordító; az *átdolgozott Káldi* természetesen a Vulgata-szabta kereten belől⁵. Én is azt tartom helyesnek, ha

² Gregory C. R. Einleitung in das Neue Test. Leipzig, 1909. 556. l.

³ *Masznyik*² XIII. l.

⁴ *Raffay*. Budapest, 1929. 606. l.

⁵ Tájékoztatásul felsorolom, hogy a magyar bibliafordításokat következőképpen jelzem: *Komjáthy* Benedek Pál levelei 1533-ból = *Komjáthy*; *Pesthy* Gábor Négy evangélioma 1536-ból. = *Pesthy*; *Sylvester* János újszövetsége első kiadás 1541-ben második 1572-ben = *Sylvester*¹ és *Sylvester*² *Heltai* Gáspár 1562 = *Heltai*. *Félegyházi* Tamás 1586 =

az újszövetségi fordítás alapjául a Bevett Szöveg szolgál, anyagát és nem betűjét tekintve. A betűnél ugyanis helyet engedek a megindokolt és építő erejű szövegkritikának és kritikai szövegnek.

Ilyen kritikai szöveg sok van. A múlt század közepe óta legnevezetesebbek: *Lachmann* (1842—50), *Tregelles* (1857—1879), *Tischendorf* (1872), *Westcott—Hort* (1885), *Weymouth* (1886), *Scrivener* (1887), *Weiss B.* (²1905), *von Soden* (1902—1913), *Souter* (1910), a közismert *Nestle* (¹⁶1936) és a római egyház által approbált *Brandscheid* (1901), valamint *Merk* (1933) szövegkiadásai. Egyetemenlegesen elfogadott kritikai szöveg nincs. Ha tehát valamelyik bibliafordító leköti magát valamelyik recensio mellett és csak azt fordítja: az egyéni tudományos szabadságát alárendeli más tekintélynek és épúgy tévedhet, mint az, aki egyik, vagy másik, bármily régi, kódexet tartana egyedül hitelesnek és azt fordítaná le, lemondván kritikai szabadságáról.

II. A fordításnál a hűség mellett szem előtt kell tartani azt, hogy az **szabatos** legyen.

a) A szabatosághoz hozzátartozik, hogy *kifejező* legyen. Azt mondja, amit a szöveg, vagy még inkább, amit az író mond.

b) De a kifejező erő *ne* mutakozzék *terjengősségben*, hosszas körülírásban,

c) sem az értelem rovására menő és téves magyarázatoknak tápot adó túlhajtott *tömörségben*.

d) Legyen *közérthető*, ami nem azonos a köznapival, de közel rokon a korszerűvel. Ne használjon olyan régi szót, amelynek általa használt értelme

Félegyházi. Károli Gáspár 1590 = *öreg Károli*, ennek revíziói *Szenci Molnár* (1608), *Várad* *biblia* (1660), *Misztótfalusi Kis* Miklós (1685) = *Tótfalusi Kis. Pethe* Ferenc (1794), *Győry Vilmos—Menyhárt János—Filó* Lajos (1818) = *Győry—Menyhárt*, revidéált *Károli* (1905) = *rev. Károli. Káldi* 1626 = *régi Káldi*, ennek revíziói: *Szepessy Ignátz* (1834); *Tárkányi Béla József* (1865); *Szent István Társulat Szentírás-Bizottsága* (1927—28) = *átdolg. Káldi*. *Komáromi Csipkés György* (1718) = *Csipkés. Torkos* András (1736); *Szeniczai Bárány György* (1754) = *Bárány*; *Kámory* Sámuel (1870); *Menyhárt János*: *Az apostoli levelek* (1886) = *Menyhárt2*; *Soós István* (1911); *Maszyik* Endre *evangéliomok* (1917) = *Maszyik1*; *Maszyik E. Újszövetség* (1925) = *Maszyik2*; *Czegléd* Sándor: *Újszövetség* (1924) = *Czegléd1*; *Czegléd* S. *Újszövetség* (1930) = *Czegléd2*; *Raffay* Sándor *Újszövetség* (1929): = *Raffay*; *Kecskeméthy* István *Újszövetség* (1930) = *Kecskeméthy*.

már elavult; ne helyettesítsen bevett szavakat új szavakkal, amikor a közhasználatban levő szó már fogalmat jelent. (Lásd: *Masznyik2*-ben Mt 3₆ és másutt: keresztelés helyett avatás.)

e) A szabatossághoz tartozik, haszinte a fordítás belső értékére nem hat is ki, az *egységes, következetes helyesírás*. Gondos olvasó előtt feltűnik, hogy az újszövetségben négy ízben (ACs 16₁ G1₂ 2Ti 4₁₀ 1 P1₁) előforduló Galácia szó kétféleképpen van írva a *rev. Károliban* (c, tz, tz, tz,) *Kecskeméthy*nél (c, tz, c, tz) és *Masznyik2*-ben (c, c, cz, c).

A dogmatikus alapelv hangoztatása kapcsán áttérek az eddig elmondott fordítási elvek gyakorlati megvilágítására.

Ján 1₄₂-ben ez olvasható: Ἰησοῦς εἶπεν· σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωάννου· σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς (ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος). Ezt a helyet így fordítja a

a *rev. Károli* (1₄₃): Te Kéfásnak fogsz hivatni (ami megmagyarázva: Kőszikla);

Czeglédy1 (1₄₃): Téged eztán Kéfásnak fognak hívni (ami annyit jelent, mint Péter);

Czeglédy2 (1₄₂): a te neved eztán Kéfás lesz (ami annyit jelent, mint Péter);

Masznyik1 (1₄₂): Kefas (magyarul: Szikla) lesz a neved;

Masznyik2 (1₄₃): Kéfás — magyarul Péter, azaz Szikla — lesz a neved;

Raffay (1₄₃): ezentúl Kéfás legyen a neved! (ami megmagyarázva: Péter, azaz Kőszikla);

Kecskeméthy (1₄₃): Téged Kéfásnak fognak hívni (amit Péternek magyaráznak);

átdolg. Káldi (1₄₂): Te Kéfásnak fogsz neveztetni, ami annyit tesz, mint Péter.

Nos; egyik fordítás sem jó, és hasonlóképpen nem jó a *Heltai*, *Félegyházy*, *öreg Károli*, *régi Káldi*, *Csipkés*, *Torkos*, *Bárány*, *Szepesy*, *Kámory*, *Tárkányi*, *Soós* fordítása sem. Kevésbé rosszak azok, amelyek Kéfást Péternek magyarázzák; teljesen téves gondolatokat ébresztők, amelyek a Πέτρος-t Kősziklának, vagy Sziklának fordítják, avagy magyarázzák.

III. Úgy érzem, méltatlan lennék arra, hogy az orthodoxiája miatt sokszor gáncsolt, de józan konzervatizmusában a legtöbbször igazolt debreceni theologiai iskola szerény tagjául is tekintessem, ha elhallgatnám az újszövetségfordítás általam megkívánt kellékei közül azt, hogy legyen a fordítás

dogmatikus. Szokatlanul hangzó kíváncsi és úgy látszik, mintha vagy megisméltése lenne a *hit* követelményének (I e), vagy pedig a felekezetieskedést akarná bevinni abba az édesapai otthonba, ahol minden felekezethez egyaránt otthon kell lenni.

Távol áll tőlem az, hogy a legideálisabb felekezeti fordítást is olyannak tudnám tekinteni, mint amelyik az eszményi bibliafordítást megközelítheti; mindamelllett támaszkodva arra, hogy minden bibliafordítás egyszersmind bibliaértelmezés is, továbbá hivatkozva az általam már említett szabadságra (I fg): nem tartom helytelennek, sőt az újszövetség igaz értelmére való elvezérlésnek tekintem, ha itt-ott kicsendül a fordításból az is, hogy ezt, vagy azt a tételt a református fordító bátor volt úgy lefordítani az igazságnak és valóságnak megfelelőleg, ahogy azt például egy római katolikus fordító nem merete volna megcselekedni.

Tény ugyanis, hogy a klasszikus görögben a πέτρος és πέτρα szavak jelentésökben egymástól különböznek; πέτρα = szikla (l. *Hom. Ilias* I. 15), πέτρος = kő (*Hom. II. II. 734. és XX. 388*). A két szó jelentését szerfelett ritkán cserélik fel költői szabadosságból. Ezt a jelentéskülönbséget meg kell mutatni a magyar fordításban is, úgy, mint *Pesthy Gábor*: Te Czufasnak hywattatol, mely kewnek magyaraztatik. És

Sylvester János: Te Kefasnak hiuattatol ioeuendoere, mell mag'arazua ezt tizsi, kue.

E szerint minden bibliafordításban *kő*-nek kellene lenni, mert ez a helyes. Ezt az értelmet közeli meg némileg *Besnyei György*, akinek kéziratában ez áll: Te Kéfásnak hivattatol, amely megmagyarázva Péter, kősziklából való. Ez a két szó: „kősziklából való“, apróbb betűvel írt későbbi, de azonos kéztől származó bejegyzés kétszer aláhúzva.

A πέτρος és πέτρα között levő jelentéskülönbség eloszlatására nem érv az, hogy Péterre πέτρα azért nem alkalmaztatott, mert ez nőnemű szó. Élesen világítja ezt meg *Augustinus*: Non dictum est Petro, tu es Petra, sed tu es Petrus. Petra autem erat Christus.¹ A rómaiaknál nem volt ismeretlen a Petra név, mint cognomen². Az az ellenvetés is

¹ *Retract.* I, 21. *Opp. Omn.* (Basileae 1543) Tom. I, 29.

² *Tacitus*; *Ann.* 11, 4.

megdől, hogy Jézus aramul beszélt s azon nyelven a két szó azonos, mert *Lightfoot* érvelése nyilván mutatja, hogy a Qéfás úgy viszonylik a qéfá-hoz, mint a πέτρος a πέτρα-hoz. (Analogia szerint a német nyelvben der See a die See-hez.)

Jn 1₄₂-nél akadémikusnak látszik a πέτρος szó jelentésével való foglalkozás; ámde Mt 16₁₈-ban a felekezeti szempontból igen sokszor vitatott és az egymás mellett álló Πέτρος és πέτρα miatt igen fontos locusnak adja meg a kulcsát a πέτρος = kő jelentése. Világos lesz, hogy Péter kő, azaz a sziklá-nak egy darabja, a szikla pedig Krisztus. Ugyanaz a különbség van Krisztus és az apostolok, vagy általánosságban a hívek között, mint a szikla és kövek között, vagy az alapkö és a ráépített kövek között (Ef 2₂₀, 1 Pt 2₄₋₈). Ez a magyarázat régi. Számos egyházi író tanít ekként; így pl. Augustinus: Petra principale nomen est; ideo Petrus a Petra, non Petra a Petro, quomodo non a Christiano Christus, sed a Christo Christianus vocatur. Tu es ergo, inquit, Petrus, et super hanc Petram, quam confessus es, super hanc Petram, quam cognovisti dicens: Tu es Christus, Filius Dei vivi, aedificabo ecclesiam meam. Super me aedificabo te, non me super te³. *I. Leo* pápa szerint Péter a Principali Petra soliditatem et virtutis traxit et nominis (Ep. ad Flavian.)⁴. *I. Gergely* pápa: Firmitatem mentis traxit in nomine, ut Petrus a Petra vocaretur (Registr. Epist. VI. ep. 37)⁵. Az evangéliomokat tartalmazó görög Pesti Codex Jn 1₄₃-hoz fűzött magyarázatában ezt írja: ἀπὸ τῆς πέτρας ἧτις ἐστὶ Χριστός, μετωνόμασεν Πέτρον. (A Sziklától, amely maga a Krisztus, nevezé őt Péternek) (Márkfy). Nincs tehát szükség erőltetett felekezeti magyarázatra, ha a fordítás jó. A jó fordítást pedig jelen esetben a református, vagy evangélikus fordító sokkal könnyebben teheti, mint a római katolikus.

Vegyük most már a fordítás alapelveit sorjában egy-egy példával a Máté evangéliomából.

I a *Eredeti nyelvből* legyen fordítva. Mt 5₃₆-ban ezt olvassuk: μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσης, ὅτι ἐὸ δόναται μία τρίχα λευκήν ποιῆσαι ἢ μελίαν. A helyes fordítás az, amelyik az *öreg Károlinál* olvasható: Se a te feiedre ne eskedgyél, mert nem

³ Id. kiadás Tom. X, 58.

⁴ Opp. Omn. (Venetiis 1748) 140.

⁵ Opp. Omn. (Parisüs 1586) Tom. II, 833.

teremthetsz egy feiér, vagy fekete hay szalat. Az emberi tehetetlenségnek a jellemzése ez, mert még egy fehér, vagy fekete hajszalat sem tud teremteni. A szövegnek ez a jelentése egészen világos nemcsak azért, mert a ποιῆσαι-nak megvan a görögben a teremteni jelentése is, hanem azért is, mert, ha a mondatnak kissé szétszórt tagjait rendezzük : οὐδὲ οὐδὲ δύνασαι ποιῆσαι stb., akkor nem is lehet más értelme. Ilyen értelemben fordít *Pesthy, Szenci, a Váradi, Tótfalusi Kis, Csipkés és Kámory*. Meglepő azonban, hogy a fordítók nagyobb része abban az értelemben fordítja, hogy : egy hajszalat sem tehetsz fehérré, vagy feketévé, holott már régen is, de még inkább napjainkban mesterséges úton nagyon is tudják változtatni a hajszál színét. Hogy ez a téves fordítás elharapózott, annak okát abban látom, hogy, bár az eredeti görög szöveg állhatott a fordítók előtt, mégis megtévesztette őket a *Vulgata* (quia non potes unum capillum album facere aut nigrum) és *Luther* (denn du vermagst nicht ein einiges Haar weisz oder schwarz zu machen) fordítása, amely két fordítás messze kiható erejű minden ország fordítójára. Így érthető, hogy az összes róm. kath. fordítók (*régi Káldi, Szepesy, Tárkányi, Soós és átdolg. Káldi*) és az evangélikusok is (*Torkos, Bárány, Győry-Menyhárt, Masznyik*^{1, 2} és *Raffay*) *Kámory* kivételével a színváltoztatás szerint fordítanak, így olvasható ez a tévedés a *revideált Károliban, Czeglédy* 1 és 2-ben és *Kecskeméthy*nél. Több újabb, modernebb külföldi fordítás (*Schlachter, Moffatt, Menge*) szintén hibásan fordít.

I b A fordításhoz szükséges az *eredeti nyelv alapos tudása*. Mt^{6₂₇}-ben ezt olvassuk : τις δὲ ἐξ ὁμῶν μεριμνῶν δύνανται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἓνα ; Ebben a versben a ἡλικία szó az, amelyik nyelvtudás fogyatékosága, vagy helytelen jelentés alkalmazása által tévútra vezet. A ἡλικία eredeti jelentése életkor, aetas ; határozottan ebben a jelentésben fordul elő az újszövetségben négy ízben (Jn 9²¹ 23 Ef 4¹⁵ Zsi 11¹¹). Jelenti azonban az életkor haladtával beálló testi növekedést : a termetet is ; határozottan ebben a jelentésben fordul elő Lukács evangéliomában két ízben (2⁵² 19³). A most említett hat helyen kívül még kétszer fordul elő, úgymint e helyen Máténál (6²⁷) és a parallel helyen L 12²⁵-ben. A fordítók és magyarázók tekintélyes része (*Vulgata, Luther,*

az öreg és rev. Károli, régi és átdolg. Káldi, Masznyik1, Czeglédy1, a termetre, a test nagyságára értelmezik. Mások, szintén nem jelentéktelen tábor (Kámory, György-Menyhárt, Masznyik2, Raffay, Czeglédy2, Kecskeméthy) az eredeti, azaz az időre vonatkozó jelentést tartják helyénvalónak. — Kétségtelen, hogy az életkorral való fordításnak nagy akadályául látszik az, hogy a meghosszabbítás ábrázolására hossz mérték szolgál. A $\pi\eta\chi\upsilon\varsigma$ = az alsó kar hossza, egy rőf, mintegy két arasz. — Itt minden biztonnal a szónak életkor jelentését kell venni a térbe helyezve: mint életpályát s úgy értelmezzük a hossz mértéket, hogy az ember nem képes élete pályáját meghosszabbítani egy arasszal, vagy egy rőfnyivel sem. Az, ha valaki a termetét megnövelhetné egy arasszal, igen nagy dolog lenne; de az, hogy élete pályájához tegyen hozzá két arasznyit, igazán jelentéktelen meghosszabbítás lenne. E vers tartalmának ily értelemben fordítására illik rá a Lukács parallel helyével szerves kapcsolatban levő eme folytatás: Azért, ha ami kisebb dolog, azt sem tehetitek, mit aggodalmaskodtok a többi felől? (L 12₂₆).

I c A fordítónak nemcsak a $\kappa\epsilon\iota\nu\acute{\eta}$ -t kell alaposan ismernie, hanem *magyarul is jól kell tudnia*. Ezt Masznyik2 a bevezetésében (IX. l.) így mondja: „meggyőződéseim szerint a Szent Lélek nemcsak héberül, görögül, hanem magyarul is tud, csak engedjük szólni, mert a magyarnál szebb, logikusabb, szabatosabb, festőibb s erőteljesebb, zengzetesebb és jellegzetesebb nyelv nincsen a világon“.

Hogy a szó szerint való fordítás, meg a magyar nyelvnek az idegen nyelv rendszerébe való erőszakos beszorítása, vagy a nyelvkészség hiánya, avagy bátortalansága milyen fordításokat eredményez, arra legyen példa Mt 24₄₆: $\mu\alpha\kappa\acute{\alpha}\rho\iota\omicron\varsigma\ \acute{\omicron}\ \delta\omicron\upsilon\lambda\omicron\varsigma\ \epsilon\kappa\epsilon\iota\nu\omicron\varsigma\ \acute{\omicron}\nu\ \epsilon\lambda\theta\upsilon\nu\omicron\nu\ \acute{\omicron}\ \kappa\acute{\omega}\rho\iota\omicron\varsigma\ \alpha\delta\theta\omicron\upsilon\ \epsilon\delta\acute{\rho}\eta\sigma\epsilon\iota\ \omicron\upsilon\tau\omega\varsigma\ \pi\omicron\iota\omicron\upsilon\nu\tau\alpha$. Ezt a participiumos szerkezetet így fordítják e századbeli fordítóink:

Rev. Károli: Boldog az a szolga, akit az ő ura, mikor haza jő, ily munkában talál.

Soós: Boldog az a szolga, kit, mikor ura eljön, ily cselekedetben talál.

Masznyik1 és 2: Boldog az a szolga, akit hazatérő ura e munkában talál.

Czeglédyl : Boldog az a szolga, akit az ő ura, mikor megérkezik, a munka végzésében talál.

Átdolg. Káldi : Boldog az a szolga, kit mikor ura eljövend, így cselekedve talál.

Raffay : Boldog az a szolga, akit az ő ura, mikor megjön, így talál az ő tisztében eljárva.

Czeglédyl2 : Boldog az a szolga, akit az ő ura, mikor megjön, e munka végzésében talál.

Kecskeméthy : Boldog az a szolga, akit az ő ura ily munkában talál, mikor megjön.

Vitán felül legvilágosabb *Masznyik*, mert felbátorítva érzi magát arra, hogy e szöveget magyarul írja. Nagyon természetes, hogy ez a magyarság nem eshetik a kenet és áhítat rovására, amint az Masznyiknál(2) gyakran előfordul, pl. Mt 9₂₄k : A lányka nem halt meg, csak alszik! S kinevették őt. De mihelyt a népség *eltisztult*, bement... $\sigma\tau\epsilon\ \delta\epsilon\ \epsilon\zeta\epsilon\beta\lambda\acute{\eta}\theta\eta\ \acute{o}\ \acute{o}\chi\lambda\omicron\varsigma$,... vagy Mt 13₂₅ : De míg az emberek aludtak, eljött ellensége s konkolyt szórt a búza közé, azután *odébb állt*, $\kappa\alpha\iota\ \acute{\alpha}\pi\eta\lambda\theta\epsilon\nu$.

Hogy *a régi magyar fordítások tanulmányozása* mit jelent, azt nem akarom részletesen bizonyítani, csak idézek például *Pesthy* Gábornak fordításából néhány mondatot, könnyebb érthetőség végett mai helyesírással. Hasonlítsa össze kiki a kezei között levő bármely újabb fordítással tősgyökeres magyarság szempontjából :

Mt 5₂₉ : Hogyha a te szemed árt néked, vájd ki...

Mt 18₉ : Hogyha a te szemed bántásodra vagyon néked, told ki...

Mt 12₃₇ : A tennen mondásodból igazoltatol és a tennen mondásodból kárhoztatol.

Mt 16₁₇ : Boldog vagy te Simon, János fia, mert ezt tenéked a test és a vér meg nem jelentette, hanem az én Atyám, ki mennyekben vagyon.

Mt 21₄₂ : A követ, kit a rakók nem jónak ítélték, az tétetett a szegletnek fejének.

Mt 25₂₄ : Uram, tudom vala, hogy kemény ember vagy, ott is aratsz, hol nem vetettél és hogy ott is gyűjtesz, hol nem hintettél, én féltemben elmenék...

Mt 26₁₀ : Mire nehezteltek...?

Mt 26₄₁ : A lélek kész, de a test gyarló.

Jn 3₃₀ : Őneki nevedetni kell, de énnekem kisebbülnöm.

Jn 4₂₄: Lélek az Isten, és azoknak, kik őtet imádják, lélekben és igazságban kell imádniok.

Komjáthynál pl.: 1K 6₅: A ti pirongatástokra mondom.

Ha ezen a nyomon járunk, nemcsak sok és gazdag magyar mondásra bukkanunk, hanem követjük az első magyar bibliarevizort, *Szenci Molnár* Albertet, aki az 1612. évi oppenheimi kiadás előszavában többek között ezt mondja: „Az új Testamentumot az Félegyházi Thamás versiójával haszonnal conferáltam.“

I *d* *Theologiai képzettség* nélkül nem lehet teljes a fordítás. A kritikai szövegek a B és D codexek alapján Mt 6₁-et így közlik Προσέχετε δὲ τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων... míg a régi szövegkiadások el a textus receptusig a δικαιοσύνην helyett ἐλεημοσύνην-t olvasnak. Századunk fordítói a *rev. Károlit* és *Kecskeméthy*t kivéve mind a δικαιοσύνη-t olvasásák és fordítják, még pedig *Soós*, *mindkét Masznyik* és az *átdolgozott Káldi* igazság-gal, *mindkét Czeglédy* és *Raffay* kegyesség-gel. A theol. képzettség alapján megállapítható, hogy a δικαιοσύνη e helyen jobb, mint az ἐλεημοσύνη, mivel egyetemlegesebb, amennyiben magában foglalja a zsidó kegyesség mindhárom formáját: az alamizsnálkodást, imádkozást és bőjtölést. A fordítása lehet: igazság, amely nehezebben érthető és magyarázatot igényel, de jobb: kegyesség, mert itt a kegyes élet gyakorlásának módozatait tárja fel Jézus. Mai nyelvhasználatunkban legalkalmasabb lenne vallással, vagy még inkább vallásossággal fordítani.

I *e* Hogy a *hitnek* mimódon kell őrt állani a theologiai képzettség és tudás esetleges túlkapásai ellen akkor, amikor bibliát fordítunk: arra újszövetségfordítóinknál nem találunk példát. De a hit szükségességére és ennek illusztrálására legyen szabad egy példát a görög szövegből idézni: Mt 1₁₆ a közkezen forgó, századunkbeli kritikai szövegek legnagyobb részében (*Weiss*, *Weymouth*, *Souter*, *Nestle*, *Brandscheid*) így van: Ἰακώβ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰωσήφ τὸν ἀνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστός. Ez pedig magyarul ezt jelenti: Jákób pedig nemzé Józsefet, férjét Máriának, akitől született Jézus, aki Krisztusnak nevezetik. — Ezzel az általánosan elfogadott szöveggel szemben *von Soden* ezt a görög szöveget adja: Ἰακώβ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰωσήφ, Ἰωσήφ

δὲ, ᾧ ἐμνηστεύθη παρθένος Μαριάμ, ἐγέννησεν Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν. Ennek pedig ez a jelentése: Jákób pedig nemzé Józsefet, József pedig — akinek a szűz Mária volt eljegyezve — nemzé Jézust, aki Krisztusnak neveztetik.

Első tekintetre látszik a mélyreható különbség a két szöveg között. Az elsőben benne van in nuce az immaculata conceptio egyetemes keresztyén dogmája, az utóbbi ajtót nyit eme dogma egyik világos és erős locusának, dictum probansának megsemmisítésére. A hit szemével kell itt meglátni, hogy az általános kritikai szöveg a legrégebbi kéziratokon nyugszik, míg a *von Soden* szövegének támasza régi keleti fordítás és töredék papyrus idézet. A hit szemével kell meglátni, hogy a Mt szövege úgy egységes, ahogy az általános kritikai szöveg közli, mivel a Jézus genealogiája két részből áll: egy testiből és egy természet felettiből. A testi leszármazás jön Ábrahámtól Józsefig, a Jézust szülő Szűz Mária férjéig az 1₁—16 versekben, ahol az egyes tagokat a „nemzé“ szó kapcsolja össze. Ez a testi leszármazás záródik a 17. versben foglalt statisztikai összegezéssel. A 18. vers világosan vezet be, hogy József nem nemzé Jézust, mert, míg előbb mindenütt ott van, hogy az előd nemzé az utódot, a 18. vers így kezdődik: A Jézus genezise, leszármazása pedig *így* volt, így történt, ahogy most elmondom, nem pedig úgy, mint a többieké Ő előtte. — Ha a hit szeme ezt nem látja, az emberi gondolkozás kötheti magát újabban felfedezett szövegek félrevezető szavaihoz; ha azonban látja az igazat, akkor tudja, hogy ilyen helyeken nemcsak szemmel való látással kell nézni.

I g A hű fordítás utolsó követelményéül azt állítottam fel, hogy *szöveghű* legyen. Megállapítottam azt is, hogy a fordított szöveg anyaga a textus receptus anyaga legyen úgy, hogy a szöveg betűje a fordító kritikai rostáján átmenjen. Ezt nyomban alkalmazom is az Úri imádság szövegénél. Ismert dolog, hogy az Úri imádság végén levő doxologia, az imádságnak magasztaló záradéka, nincs meg a legrégebbi Máté szövegekben, de megvan a Didachében, a Pesittában és a VI. századtól fogva több tekintélyes kéziratban és sok ősrégi liturgiában. Általánosan kialakult vélemény, hogy 1Krón 29₁₁ alapján, mint liturgikus záradék jött használatba még az apostolok idejében. Mindezekről a pro és contra érvektől el-

tekintve, helyesnek tartom, hogy minden protestáns fordítás (*Czeglédy*1-et kivéve) közli Máténál a doxológiát; helyesnek tartom pedig nemcsak azért, mert az Úri imádságnak szép és méltóságos befejezése, hanem annál a belső kapcsolatnál fogva is, amely van a záradék és a három első kérés között (ország: a te országod; hatalom: a Te akaratom; dicsőség: a Te neved). Bármennyire megtámogatott legyen is a kritika által javasolt szövegkihagyás, nem lehet azt kihagyni építésre is szolgáló újszövetségi fordításból.

II a A *szabatosság* hangoztatásánál említettem, hogy a fordítás *kifejező* legyen. Így például Mt 2₁₆-ban *Soóst* és az *átdolg. Káldit* kivéve, minden századbeli fordítás „gyermek“-et fordít, holott az eredeti görög: πάντας τοὺς παῖδας nyilván mutatja, hogy fiúgyermekről van szó. Van úgy, hogy nem a görög szó utal az erőteljesebb kifejezésre, hanem a fordító használja a gazdagabb jelentésű magyar szót, így pl. Mt 9₂₀-ban προσελθούσα ὀπίσθεν van és ezt a szót a többség által (*rev. Károli, Soós, átdolg. Káldi, Kecskeméthy*) használt „hozzájárulván“, illetve „odament“ (*mindkét Czeglédy*) szintelen szavak helyett, *Masznyik*1: a „hozzáosonva, *Masznyik*2 és *Raffay* *hozzájérközve* szóval fordítja.

II b A szükségtelen szavak használatára (*terjengősség*) példa lehet az egyébként tömör *Masznyik*2, amikor több helyen, így Mt 8₇-ben, 9₉-ben a λέγει αὐτῷ-t *azt mondotta neki* szavakkal fordítja.

II c A *tömörségnél* viszont meglep e helyett *Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben* ez a fordítás: *Czeglédy*1-ben: *Mennybeli Atyánk*; vagy *Masznyik*-2-ben *Mi mennyei Atyánk*. Ilyen helyeken meg kell tartani a közhasználatban levő szöveget, hacsak az teljesen nem hibás.

II d *Közérthetőség* szempontjából egészen indokolt, hogy a századbeli fordítók kétharmadánál p. o. azt olvassuk, hogy a vérfolyásos asszony Jézus ruháját megérintette (Mt 9₂₀ *Soós, mindkét Masznyik, mindkét Czeglédy, Raffay*), mert már a köznyelvben nem használatos, bár még mindig érthető és nagyon szép a *rev. Károli, átdolg. Káldi* és *Kecskeméthy* által használt: ruháját illetté.

A közérthetőség rovására esik azonban az, amikor az eredeti, szóelemző jelentését már elvesztett és önálló fogalommal lett szavakat mással akarja

felcserélni a fordító. Legszembeötlőbb ez *Masznyik* 2-ben ott, ahol a *keresztel* szó helyett mindenütt *avat* szót használ és így olvasunk Mt 3-ban Avató János-ról, aki a bűnvallókat beavatta a Jordán vizébe. És olvassuk a szereztetési ígéket: Menjetek el, tegyétek tanítványokká az összes népeket, beavatván őket az Atya, Fiú s a Szent Lélek nevébe (Mt 29₁₉).

*

Ezekből a főként Máté evangéliomából vett és az alapelvek szerint csoportosított példákból látható, hogy ezidőszerint hol egyik, hol másik magyar fordításunk a helyes. És amennyire kívánatos volna olyan újszövetségi fordítás, amelyik a jelenlegi hibáktól mentes, éppannyira nagy munka, sok embert és egész nemzedéket igénybe vevő feladat egy ilyen fordítás elkészítése.

Ecsedy Aladár : A legnagyobb Apostol. Pál apostol élete a gyakorlati evangéliumi munka számára. Előszóval ellátta: *Dr. Kováts J.* István theologiai professor. Budapest, 1935, 8°, 204 lap. Ára 3 P.

Szerző ismertnevű író a gyakorlati munka terén. Elismeréssel szól róla az előszó is, ez a könyv is, amelynek Mt 20 : 26-ra és 1 Kor 15 : 9—10-re hivatkozva adta „A legnagyobb apostol” címet. Éppen azért, mert használható jó könyv, megbírja azt a néhány megjegyzést, amelyet nem hallgathatok el.

A *helyesírása* idegen neveknél következetlen, pl.: 118. l. 17. sorában (és másutt) „Thesszalónikában”, egy sorral lejjebb (és máshol) „Tesszalónikában”; 121. l. 1. sorában: Szoszthenész, három sorral lejjebb: Szoszthenész: 165. l. 7. sorában: appellál, tíz sorral lejjebb: apellál; 167. l. 3. sorában Cezárea, 25. sorában: Cézárea.

Értelem zavaró sajtóhiba: „minden út után érdeklődő” (82. l. 8. s.) e helyett: minden új után érdeklődő; „munkatársainként” (120. l.) e helyett: munkatársainkért; „és érettem” (127. l.) e helyett: én érettem; „két nap” (143. l. 5. és 6. sorában), e helyett: hét nap (lásd ACs 20 : 6). Az egész 25. lapot a 24. lap 3. sora után kell olvasni.

Szerző súlyt helyez arra, hogy írása eleven és színes legyen. A *színes előadás* azonban akárhányszor valótlanságok leírására csábítja. Így pl.: Pálnak gyermekkorában „apja csinált kis vitorlás hajót” (10. l.); „A tömegnek nagyon tetszett Saul beszéde. Megéljenezték és kikiáltották vezérré” (20. l.); „Pál és Silás nagyon jóízűen evett” (101. l.); „Pál is szerette volna, valami vasrudat ragadva, összezúzni az istenszobrokat (110. l.); „ágya előtt letérdelve imádkozott” (119. l.); Tirannusz „felajánlotta iskoláját az evangélium szolgálatára” (132. l.). A színezés túlkapá-

sokba megy át, ahol rövidebb, vagy hosszabb történeteket költ, mint amilyen : a Gamáliei iskolájában való jelenet (16. l.), Saul megtérésének bevezetése (23. l.), a sánta meggyógyulása Lisztrában (63—65.), a jövendőmondó leánya (90—92.) ; az „ismeretlen Istennek“ szóló oltár története (112.) ; a veszedelmes rablóhistoria (140—141.) ; Pál unokaöccsének kisfiúul képzelése és ennek lopva hallgatósága (158.) és a 188. lap 4. és 5. bekezdése. Ezek közül nem egy azért igen veszedelmes, mert a kérdések között van rájuk utalás, tehát valótlan történetet rögzít meg a gyermek képzeletében, amire nagy korában majd hivatkozik, hogy vasárnapi iskolában, vagy hittanórán hallotta még gyermekkorában.

A színezéssel rokon hiba az *elszólás*, mint pl. : a kegyelem áldott folyóvize „onnét eredt a Golgota tövéből“ (34.) ; vagy „Kr. u. 50 esztendőtt írtak“ (70.) ; avagy „lelki testvér“ (117.), amely csaknem olyanforma. mint köznépünkénél a : kő fejfa. Idesorozom be azt, hogy teljesen felesleges volt a 134. lapon a babonákat felsorolni és helytelen azokat a 135. lap szerint kikérdezni.

*Modern óhaj*t lenni a szerző, amikor a jeruzsálemi gyűlést „konferenciá“-nak írja (72.), pedig nem az volt, mert egyenesen határozathozatalra gyűlt össze. Éppen ezért a szerző is visszazökken a helyes szóhasználatba, amikor a 81. lapon „jeruzsálemi gyűlés“-t ír. Szükségtelen korszerűsítés az, hogy „szerecsenorországi királynő pénzügyminisztere“ (149.), holott nem érthetetlen archaizmus revideált bibliánkban az : „egész kincstárának felügyelője“ (ACs 8 : 27) elnevezés.

Legsúlyosabban esnek latba a *tárgyi tévedések*. Ilyen pl. :
a) A jeruzsálemi gyűlésen nem került szóba az a kérdés, amit szerző ír, „*hogy kit illet az elsőség : a zsidókból vagy a pogányokból lett keresztyéneket?*“ sem az, „*hogy szabad-e zsidóból lett keresztyén férfinak pogányból lett keresztyén leányt feleségül venni?*“ (73.) ; *b)* Jusztusz háza nem „*közel volt a zsinagógához*“ (119.), hanem szomszédos volt vele (ACs 18 : 7) ; *c)* Tévedés annak állítása, hogy Pál apostol gyűjtés végett járt Macedóniában és Görögországban (140.) ; *d)* Pál nem Eutikhussal együtt tért vissza a tengerbe (ACs 20 : 11 és 12), amint pedig szerző írja (144.) ; *e)* Mt 9 : 17 nem azt mondja, hogy mikor „*az újbort elavult régi tömlőkbe teszik, az az egésznek az ízét megrontja*“ (152.) ; *f)* ACs 21 : 29 sem állítja, hogy Pál Trofimuszt bevitte a templomba, mintahogy ezt a 152. lapon olvassuk és a kérdések között a 153. lapon megismételve látjuk ; *g)* Sem Pál fogoly volta, sem ACs 27 : 38 nem ad alapot annak leírására, hogy „*Pál kiadta az utasítást, hogy a hajóban maradt gabonát mind a tengerbe kell dobálni*“ (177.) ; *h)* Elnézés az, hogy Málta „*nagysága kb. akkora, mint a régi Magyarország*“ (182.), mert annak századrész sincs, lévén a mellette levő két kisebb szigettel együtt 316 km² ; *i)* Puteoliból Rómába, szerző szerint, hajón utaztak (189.) ; ACs 28 : 14 és 15 szerint gyalogút a valószínű ; *j)* Pál Rómába nem a 63. évben érkezett, amint az a 189. és 191. lapon olvasható, hanem a 61. évben, amint az a 188. lapon írva van ; *k)* Pál elbocsátása nem mehetett olyan könnyen,

mint azt a 192. lapon olvassuk ; 1) Zakeus nem „ötannyit“ adott (199.), hanem „négy annyit“ (Lk 19 : 8).

Megírhatta volna szerző a 201. lapon, hogy a hagyomány szerint, mint római polgárt, lefejezték Pál apostolt.

A könyv felosztása helyes. Minden fejezet címe alatt ott a bibliai hely, bevezetés után ügyesen tagolja a tárgyat. Az elmondottakat megfelelően csoportosítja Kérdésekbe. Levonja a Tanulságokat. Példát mond szemléltetésül. Ad Igét Pál apostol szavaiból. Végül jelzi, hogy melyik zsoltár és dicséretvers illik a tartalomhoz.

A csinosan kiállított könyv a megjegyzések figyelembevételével hasznos segédeszköz vasárnapi iskolákban, bibliakörökben és prédikálásnál is.

E. K.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

13245 / 1958